

12. Микієвич М., Костроміна М. Спільна зовнішня політика та політика безпеки як основні передумови сталого розвитку Європейського Союзу // Вісник Львів. ун-ту. – 2001. – Вип. 5. – С. 129-134. – (Сер.: Міжнародні відносини).

УДК 340(477):[330.34+316.42]

Н. Д. Янчук

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Проголошення світовою спільнотою нового шляху розвитку земної цивілізації – сталого розвитку, мотивованого гострими проблемами безпеки існування людства, спонукає до перегляду концептуальних засад національної політики в контексті орієнтації на нові політичні, економічні, соціальні та екологічні тенденції.

Україна як європейська країна проголосила свої наміри щодо вибору ідеології сталого розвитку як державної стратегії на ХХІ століття. Сьогодні будь-які наукові дослідження в Україні, тим паче академічні, не можуть бути ефективними для опрацювання стратегії її розвитку без врахування світових тенденцій та сучасних викликів, які вже даються, а ще більше даватимуться взнаки у майбутньому.

Уже кілька десятиліть поспіль завдання та цілі передових суспільних сил світу формуються під впливом теорії сталого розвитку. Ще у 70-х роках ХХ ст. група вчених під керівництвом Д. Форрестера та Д. Медоуза розробила та опублікувала прогноз розвитку сучасної цивілізації під назвою «Межі зростання». Саме ця праця показала серйозні вади сучасної цивілізації і науково довела, що в разі збереження теперішнього ставлення до навколишнього середовища та споживацьких тенденцій людству загрожуватимуть катастрофи.

Це стало поштовхом до переосмислення цивілізацією свого ставлення до навколишнього середовища, проведення в 1972 році у Стокгольмі Конференції ООН з проблем навколишнього середовища та створення спеціалізованої організації за назвою «Програма ООН з навколишнього середовища». На цій конференції були визначені спільні дії міжнародних організацій з питань охорони навколишнього середовища, узгоджені процедурні та фінансові питання. Після Конференції ООН у Стокгольмі відбулося чимало різних форумів з питань охорони навколишнього середовища, але переломний характер мала доповідь Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку під назвою «Наше спільне майбутнє». У цій доповіді, яку було підготовлено під керівництвом Гру Харлем Брундтланд у 1987 році, вперше вживається термін «сталий розвиток». Поняття сталого розвитку визначається як «такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [1, с. 12].

Слід зазначити, що книга «Наше спільне майбутнє» навряд чи появилася б, якби доповіді Римського клубу не показали суттєві недоліки моделі нестійкого розвитку. Саме в працях Римського клубу були вперше зазначені проблеми негативних наслідків техногенних трансформацій соціоприродних систем. Сценарії, які були запропоновані в доповідях Римського клубу, були враховані в концепції сталого розвитку.

Програму сталого розвитку було підтримано багатьма відомими вченими і політиками, що стало поштовхом для проведення 1992 р. Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро. Учасники Конференції ухвалили Декларацію про навколишнє середовище та розвиток «Порядок денний на ХХІ століття». Цей документ визначив 27 принципів поведінки держав у сфері нового, глобального партнерства із збереження та відновлення довкілля. Особливий наголос робився на обов'язки держав перед цивілізацією.

Прийнявши в Ріо-де-Жанейро Декларацію ООН «Порядок денний на ХХІ століття», міжнародне співтовариство виробило політико-правову основу захисту навколишнього середовища. Це дає змогу державам орієнтуватися на міжнародні норми та брати їх за основу своєї національної політики і права.

З метою надання нового імпульсу реалізації «Порядку денного на ХХІ століття» з 26 серпня по 4 вересня 2002 року в Йоханнесбурзі зібрався Всесвітній саміт зі сталого розвитку. На цьому саміті ще раз було підтверджено, що ця ідея матиме ще більший розвиток, доказом чого є прийняття на саміті нового документа – Плану здійснення (виконання) рішень на найвищому рівні.

Саме цей План, на відміну від «Порядку денного на ХХІ століття», вперше встановив часові інтервали руху світового співтовариства на шляху сталого розвитку. Практична реалізація концепції сталого розвитку починається з 2005 року. Саме до цього часу держави повинні підготуватись: створити концепції, плани дій, стратегії, програми, органи, для того щоб реалізувати новий курс соціально-економічного розвитку. Десятиріччя з 2005 по 2015 р. стає декадою початку переходу до суспільства сталого розвитку. Наприклад, до 2015 року зменшити вдвічі частку людей, чий дохід становить менше 1 долара в день. До 2005 року зменшити поширення ВІЛ серед молоді віком 15–24 років у більшості уражених країнах та до 2010 року – у всьому світі [2, с. 45].

Ще однією особливістю Всесвітнього саміту зі сталого розвитку є те, що на відміну від саміта в Ріо-де-Жанейро на ньому не акцентувалась увага лише на проблемах охорони навколишнього середовища, а на перший план були винесені соціально-економічні питання: у центрі уваги опинились питання людської гідності, можливість задоволення основних життєвих потреб людей, продовольча безпека та охорона біологічного розмаїття. Були визначені основні напрями дій у п'яти головних галузях: здоров'я, вода та санітарія, енергія, сільське господарство та біорізноманіття.

На зустрічі в Йоханнесбурзі увагу приділили, зокрема, і освіті, яка необхідна для реалізації мети сталого розвитку. Не безпідставно вчені вважають, що одним із головних пріоритетів, довгостроковою основою сталого розвитку повинна стати освіта, головним фактором екологізації людської діяльності – екологічна

освіта, а сама екологізація – першочерговим завданням глобального значення. «Необхідно в усіх країнах світу тему сталого розвитку визнати новою, важливою і повноцінною навчальною дисципліною» [3, с. 8].

Україна як європейська держава приєдналася до міжнародного руху з екологізації життєдіяльності та проголосила ідеологію сталого розвитку як державну стратегію на XXI століття. Однак відсутність поступу у формуванні національної стратегії сталого розвитку призводить до подальшого виснаження ресурсного потенціалу держави. Десять років від глобальної Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоханнесбурзі та чотири роки після його закінчення засвідчили, що програма змін поки що не знайшла адекватного відображення в національних програмах розвитку і, тим паче, практичного втілення у життя.

Перехід всієї системи законодавства на модель сталого розвитку слід розпочати з конституційної реформи. Побудова міцної, ефективної, конкурентноздатної, демократичної правової держави, здатної вирішувати проблеми сталого розвитку, передбачає закріплення її конституційно-правового статусу, відповідного рівня завдань, які відповідають міжнародно-правовим орієнтирам, враховуючи досвід інших держав, а також можливості, особливості та інтереси України. У подальшому більш гостріше буде відчуватись потреба в детальному правовому закріпленні державної стратегії, цілей та завдань держави в різних сферах суспільства. У зв'язку з цим проблема пошуку оптимальних правових форм закріплення конституційно-правового статусу держави, його цілей і завдань набуває особливої актуальності.

Концепція сталого розвитку розглядається лише у сфері екологічного права. При цьому, як відзначає В. Шевчук, представники науки екологічного права більше схильні визнати за своєю наукою категорію «сталого розвитку», ніж надати їй загальноюридичного значення [4, с. 54]. Теорія права та інші галузі юридичної науки концепцію сталого розвитку взагалі не розглядають і навіть не торкаються.

Необхідно переглянути фактично усталені в юриспруденції уявлення про те, що всі відносини, пов'язані з навколишнім середовищем, належать до сфери лише екологічного права. Концепція сталого розвитку стосується всіх сфер суспільного життя людини: економічних, політичних, соціальних, культурних та ін. Звідси і забезпечення сталого розвитку перетворюється на завдання всієї юриспруденції, а не лише її певної частини. Якщо про екологізацію норм інших галузей права раніше несміливо говорили представники науки екологічного права, то з прийняттям концепції сталого розвитку екологізація всієї юриспруденції стає вимогою міжнародної організації – ООН.

Виходячи з вимог Концепції сталого розвитку, необхідно окремо говорити про навколишнє середовище та розвиток, які справляють методологічний вплив на всю юриспруденцію, і окремо про спеціальну охорону навколишнього середовища як предмет екологічного права [5, с. 17]. Між тим відчизняна юриспруденція явно не реагує на ці зміни, а національної стратегії сталого розвитку у нас досі не розроблено. В умовах переосмислення всього суспільного життя на

основі концепції сталого розвитку потребує перебудови і змістовна частина юриспруденції. Сьогодні забезпечення сталого розвитку повинно бути перерозподілено між усіма галузями української системи права. При цьому йдеться не про просту передачу відносин права власності на природні об'єкти до відання цивільного права, а про концептуальну екологізацію цивільного права як галузі, опосередковуючу перш за все економічні відносини згідно з вимогами концепції сталого розвитку. Теж саме слід зробити з інститутами адміністративно-господарського та ін. галузей права.

Потрібно дещо переглянути положення вітчизняної юриспруденції відносно місця та ролі прав та свобод людини. Стан забезпеченості прав людини виступає показником ступеня сталості суспільства. Якщо ми переглянемо всі процеси, які породжують нестабільність, конфлікти, в їх основі ми завжди знайдемо порушення прав людини.

Головною складовою правової системи, навколо якої групуються всі її норми, є права людини. Держава зобов'язана визнавати та охороняти ці права. «Всі найважливіші складові сталого розвитку накопичуються в правах людини – особистих, політичних, економічних, соціальних та культурних. За такого підходу людина з її невідчужуваними правами є відправним пунктом та кінцевою метою сталого розвитку, головним орієнтиром цього процесу» [6, с. 109]. Права людини, правова та соціальна держава – найважливіші інструменти забезпечення сталого розвитку.

Дослідження проблеми сталого розвитку є актуальним завданням юридичної науки, оскільки держава та право – найважливіші засоби впливу на процеси стійкості, котрі дозволяють забезпечити головну мету будь-якого демократичного суспільства. Тому при її вивченні повинні бути підключені всі галузі юридичної науки, що допоможе виявленню слабких ланок захисту прав людини в політичній, соціальній, економічній, культурній та ін. сферах життя.

Необхідність «узаконеного» переходу до моделі сталого розвитку дуже важлива для України. Реалізація принципів та норм сталого розвитку буде допомагати подоланню негативних стереотипів. На право покладається завдання – на основі об'єктивних законів розвитку навколишнього середовища закріпити науково обґрунтовані масштаби господарського впливу на природу заради встановлення правильного співвідношення екологічних та економічних інтересів.

Не слід забувати про те, що розвиток системи національно-правових норм у сфері екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку – один з найважливіших напрямів зближення правових систем та гармонізації законодавства у сфері навколишнього середовища та розвитку. Закріплення в нормах права моделі сталого розвитку є формою соціальної відповідальності сучасного суспільства та держави за створення умов для майбутніх поколінь задовільняти різноманітні потреби – фізіологічні, економічні, духовні та ін. – у процесі взаємодії з природою. Для втілення перелічених вище засад державної політики необхідно розробити і впровадити такі закони та норми поведінки, які б, з одного боку, давали змогу зберегти нинішню природу від подальшого руйнування, а з іншого – забезпечили б належні умови життя для нинішніх і прийдешніх

покоління. На українську правову науку покладається відповідальне завдання – розробити теоретичну основу для правового фундаменту нової моделі розвитку суспільства та держави, визначаючи форми та риси сталого розвитку України.

Таким чином, сталий розвиток – це не тільки вирішення питань щодо проведення належної економічної та соціальної політики, а загальноцивілізаційний рух до пізнання, де якість знань, національної освіти, науки, рівень культури, забезпечення правовою базою визначають духовно-інтелектуальний рівень людини, демократичний устрій держави, життєвий добробут, соціальний захист, стан екології тощо.

Усе це вимагає диференційованого підходу до концепції сталого розвитку. Причому особливого значення саме у виборі стратегії сталого розвитку набуває врахування специфіки країн, які стають на шлях утвердження своєї державної самостійності. Так, для України важливо не лише перехід до нової інноваційної моделі свого розвитку, а й те, що ці інновації повинні базуватись на вітчизняній інтелектуальній власності, випереджальному розвитку національної науки, юридичній основі, їх відповідному забезпеченні, тобто з урахуванням регіональних особливостей.

Правове регулювання покликане координувати та впорядковувати діяльність людей. Без концепції та виробітки стратегії сталого розвитку навряд чи держава зможе функціонувати як права. Необхідно усунути малоефективні норми. Гармонізація законодавства необхідна як на рівні національних правових систем, так і в рамках світових стандартів. Підводячи підсумок, можна відзначити, що для успішної реалізації концепції сталого розвитку перш за все необхідно: мати достатню правову базу, яка має бути стабільною; сталою повинна бути і правозастосовча практика (низький рівень кваліфікації чиновників, корупція); нормативні лозунги необхідно підкріпити матеріальною базою – необхідно шукати шляхи забезпечення сталого розвитку не на папері та не лише в теорії, а й на практиці.

Література

1. Наше общее будущее: Пер. с англ. – М., 1989. – С. 59.
2. Ріо-де-Жанейро – Йоханнесбург: Паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В.Я. Шевчук, Г.О. Білявський, Ю.М. Саталкін та ін. – К.: Геопринт, 2002.
3. Урсул А.Д. Всемирный саммит по устойчивому развитию: итоги, надежды, перспективы // *Alma mater.* – 2003. – № 4. – С. 3-12.
4. Шевчук В.Я. Наука. Як гармонізувати життєві сили і сталий розвиток суспільства // *Віче.* – 2005. – № 1(154). – С. 50-55.
5. Вовканич С. Соціогуманістична компонента стратегії розвитку України // *Універсум.* – 2003. – № 3-4. – С. 16-18.
6. Рудинский Ф.М. Выступление на заседании «круглого» стола: «Права человека и стратегия устойчивого развития» // *Государство и право.* – 1998. – № 11. – С. 105-119.